

Масловська Т. О.,

старший викладач кафедри перекладу та мовознавства
Міжнародного гуманітарного університету

КОНЦЕПТОСФЕРА ІДІОСТИЛЮ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА

Анотація. Статтю присвячено описові концептосфери поетичного дискурсу відомого українського поета Василя Симоненка. Завдяки концептам досягається емоційність, колорит, емоційно-імперативне забарвлення оповіді. Концепти у віршах поета виконують увиразнювальну, текстотворчу, образну функції.

Ключові слова: концептосфера, концепт, ідіостиль, дискурс, культура, етнокультура.

Постановка проблеми. У зв'язку зі зміною філологічної парадигми знань на початку XXI століття одним із актуальних завдань перед дослідниками постає вивчення ідіолекту митця слова за допомогою концептів, що допоможуть збагнути авторський світогляд. До таких відносимо концептуальні культурологічні поняття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У мовознавчій науці термін *концептосфера* тлумачиться, як галузь знань, складена з концептів, тобто її одиниць. Термін було введено Д.С. Лихачовим, який розумів під концептосферою сукупність потенцій і окремої людини, і мови загалом. «Чим багатша культура нації, її фольклор, література, наука, образотворче мистецтво, історичний досвід, релігія, тим багатшою є концептосфера народу», – писав учений [3; 4]. В.М. Телія наголошує на національно-культурній специфіці поняття. На її думку, концептосфера – це упорядкована сукупність концептів народу. За спостереженнями В.Л. Івашенко [2], концептосфера – спосіб пізнання світу та самого себе; місцетворення в загальнолюдській культурі концептуалізації дійсності, «етнокультурна локалізація» або «сфера етнічної свідомості»; місцетворення в етнокультурі, «функціональна локалізація» або «сфера суспільної свідомості»; концептуальна структура, котра покриває певну сферу знання [2]. Нині актуальними є дослідження концептів і концептосфер окремих дискурсів: художніх текстів, ідіостилів, естетичних напрямів. Тож, на нашу думку, можна зробити спробу опису концептосфери ідіостилю Василя Симоненка, чия мовотворчість є цікавим феноменом художньої літератури і заслуговує на всебічне поглиблене вивчення.

Відтак **мета** нашої наукової розвідки – описати концептосферу ідіостилю Василя Симоненка, здійснивши образно-семантичний аналіз її складових концептів.

Виклад основного матеріалу дослідження. За нашою вибіркою індивідуально-авторський стиль Василя Симоненка репрезентують такі культурологічні концепти: *Батьківщина, Україна, мати, світ, душа, земля*. Найчастотнішим серед них виявився лейтмотив *Україна*. У словнику-довіднику В.В. Жайворонка «Знаки української етнокультури» подано таке визначення цього концепту: «Україна – країна, держава у Східній Європі, основне населення якої становлять українці...» [1, с. 610]. Його семантичний обсяг у Симоненковому поетичному мовленні визначається такими значеннями, як-от:

– Батьківщина: *Вибрати не можна тільки Батьківщину* [5, с. 10];

– незвідане: *Україно! Доки жити буду, Доти відкриватиму тебе* [5, с. 11];

– рідний край: *В садах України весною Про щастя дзвенять солов'ї* [5, с. 18];

– диво: *Україно! Ти для мене – диво!* [5, с. 20];

– молитва і розпука: *Україно! Ти – моя молитва! Ти – моя розпука вікова* [5, с. 20];

– об'єкт ненависті: *Україно! Тебе я терпіти не можу...* [5, с. 30];

– об'єкт любові: *Я люблю тебе іну – коли ти бунтуєш...*

– олюднена Україна: *Україно, мовчи! Україно, затихни! Не така ти багата, щоб тратить слова... Україно! Яка в тебе мрія шалена!* [5, с. 30];

– невмирущість України: «Бо знайте – ще не вмерла Україна, І не умре» [5, с. 47];

– радість: «Як хороше у нас на *Україні*, Де пісня нив чарівна та лунка, І шепіт верб, і поклики гудка Злились навек в мелодії єдиній». Поет відчуває енергетичну силу землі на грані «фізичної спокровленості».

З концептом Україна тісно пов'язаний лейтмотив *мати*. Словникова дефініція поняття така: «мати – це 1) ... жінка, стосовно дитини, яку вона народила; 2) Мати Божа; 3) весільна мати, жінка, яка виконує на весіллі роль матері нареченої або нареченого; досвітчена мати – жінка, в хаті якої молодь збиралася на досвітки» [1, с. 356–357]. За нашою вибіркою виявлено такі значення цього концепту в мовотворчості поета. Наприклад:

– жінка, яка дала життя: Все одно благословлю завжди День, коли мене родила *мати* Для життя, для щастя для бід, День, коли мої маленькі губи Вперше груди *маміні* знайшли [5, с. 33];

– труд матері: *З матерів, змарнілих у труді* [5, с. 43];

– материнська всеохоплююча любов: *Материнська добра ласка в неї за плечима... Очі материнські і білява хата* [5, с. 10]; *Любить людей мене навчила мати* [5, с. 19]; *Материнську любов гарячу* [5, с. 22];

– символ краси, добра: *І нехай пливе за роком рік, Буду, мамо, горда і вродлив, З тебе дивуватися повік* [5, с. 20];

– найвища святість: *Одійдіте, недруги лукаві! Друзі, зачекайте на путі! Маю я святе синівське право З матір'ю побути на самоті. Рідко, нене, згадую про тебе* [5, с. 20];

– ньєнка-Україна: *Плювала кров'ю ньєнка Україна. У морди Вам і вашим хазяям* [5, с. 47].

До ключових складових концептосфери індивідуально-авторського стилю Василя Симоненка входить і концепт *душа*. У словнику-довіднику В. Жайворонка «Знаки української етнокультури» подано таке його визначення: «душа, за релігійними уявленнями, – безсмертна, нематеріальна основа в людині, що становить сутність її життя; до прийняття християнства наші предки вважали, що душа існує незалежно від тіла, і тому клали до могили все необхідне для життя; за християнськими уявленнями душа відділяється від тіла, а саме тіло переживає фізичну смерть; вийшовши з тіла, вона стає зіркою на небі і

дивиться з гори на своїх близьких, тому зорі – душі померлих; душам праведників у Раю живеться добре, а душі грішників мучаться у пеклі; за іншим повір'ям при народженні людина отримує зірку, а при смерті вона падає з небес» [1, с. 209].

На думку Н.К. Бородіної, «поняття *душа* належить до базових концептів національної культури, а тому онтологізується й реконструюється відповідно до усталеного розуміння змісту досвіду і знання про навколишній світ, результату всієї людської діяльності та процесів пізнання світу, що являють собою систему смислів, які становлять концепти або «оперативні когнітивні структури». Концепт *душа* представлено також в інших культурах, однак для слов'янської, зокрема, української, він має особливе значення. Концепт *душа* репрезентовано у мовній тканині поезій зі значеннями:

- жадібність пізнання: *Дай мені свій простір і неспокій, Сонцем душу жадібну налий!* [5, с. 11];
- людська душа: *Гріє душу твоє ім'я* [5, с. 13]; *Та не можуть душу зігрівати Ти, що не палають, не горять* [5, с. 13];
- чиста, незганьблена душа: *Не насунув на душу Ганьби козирок* [5, с. 21];
- краса душі: *І твоєї душі красу* [5, с. 22];
- зболена душа: *Біль у душу мою закрадається вужем* [5, с. 32].

Концептуальне поняття *душі* репрезентовано, як наскрізно метафоризований образ, ужитий на позначення різних емоційних станів, зокрема:

- жар: *В душі погас честолюбивий жар* [5, с. 34];
- вогонь душі: *Душа горить. Палає лютий розум* [5, с. 38];
- тривога: *Впадуть на душі плісняві і ситі, І загойдаять дерева на вітті* [5, с. 38];
- черстві душі: *Воскресайте камінні душі, розчиняйте серця і чоло* [5, с. 22];
- душа народу: *Народ росте і множить, і діє Без ваших нагаїв і палаша. Під сонцем вічності древніє й молодіє Його жорстока й лагідна душа. Народ мій є! Народ мій завжди буде! Ніхто не перекреслить мій народ!.. Народ мій є! В його гарячих жилах Козацька кров пульсує і гуде!* [5, с. 46].

Як свідчать зазначені метафоричні значення, поет віддає перевагу персоніфікованому образу душі, досягаючи ефекту олюднення завдяки поєднанню в одному контексті з відповідними дієслівними лексемами та номенами на позначення місця, стану, звуку, розміру, температури, а також різних людських відчуттів, зокрема, страху, болю, зневаги тощо.

За нашою картотекою одним із домінантних концептуальних лейтмотивів є *земля*. Це «верхній шар земної кори, а також уся земна куля як місце життя людей. За язичницькими уявленнями з давніх-давен земля шанувалася й обожнювалася як мати, що дає людям усе необхідне для життя, і забирає до себе по смерті, але великого грішника свята земля може не прийняти, і тоді він тиняється по землі неприкаяним» [1, с. 243].

У поезіях Василя Симоненка концепт *земля* репрезентовано у такому семантичному спектрі, як-от:

- біль і страждання: *Більше тебе не буде Завтра на цій землі... Бо ти на землі – людина* [5, с. 14];
- ґрунт: *Вростає туге коріння У землю глевку із ніг... І чую пульсують соки У тіло моє з землі. О, земле, жорстока і мила... Вслухайтеся, земле і небо, у рокіт страждань моїх* [5, с. 15].

Актуалізовано цю контекстему з семантикою просторового поняття, що означає частину території України, завдяки чому створено правдиву тональність оповіді, яка виступає засобом істо-

ричної конкретики. Таким чином подано докладну історичну хроніку боротьби українців за Вітчизну у багатьох контекстах типу:

- могила: *В землю лягли і безслідно зотіли – Ми ж і понині живі* [5, с. 16];
 - рідна земля найкраща: *І рідну землю, щоб там не було... Та вірю серцем щирим і гарячим: Нема землі такої, як у нас* [5, с. 19];
 - жива істота: *Чую, земле, твоє дихання* [5, с. 19];
 - казковість: *Люди – прекрасні. Земля – мов казка* [5, с. 22].
- Семантика концепту *земля* контекстуально ускладнюється описами внутрішнього стану персонажів, зокрема моделюванням психологічного портрета, наприклад:
- психоемоційність: *Кращого сонця ніде нема. Загруз я по серце У землю в 'язко. Вона мене цупко трима* [5, с. 22];
 - надра землі: *Повернули навіки у лоно землі* [5, с. 32];
 - смерть: *бо не хочу, щоб в землю шли без сліда безіменні, святі, незрівнянно чудесні, горді діти землі, вірні діти труда* [5, с. 32];
 - ландшафт: *Заступили землю кучеряву Горами високими могил* [5, с. 33].

Семантичне розгортання концепту *земля* зумовлене також його вживанням у значенні *Батьківщина*:

- земля-жінка: *О земле, з переоранним чолом, З губами, переохлими від сміху* [5, с. 34];
- земля-мати: *Прости мені, земле, коли не такий, Як треба синам твоїм бути* [5, с. 70].

У Василя Симоненка земля асоціюється із живою людиною, як у поезії «Земле рідна! Мозок мій світліє». Поет застосовує метафоричні ряди та риторичні фігури: *Земле рідна! Мозок мій світліє І душа ніжнішою стає, Як твої сподіванки і мрії У життя вливаються моє. Я живу тобою і для тебе, Вийшов з тебе, в тебе перейду, Під твоїм високочолім небом Гартував я душу молоду. Хто тебе любов'ю обікраде, Хто твої турботи обміне, Хай того земне тяжіння зрадить І з прокляттям безвість проковтне!* [5, с. 72].

Семантика концепту *земля* контекстуально ускладнюється описами внутрішнього стану персонажу, зокрема моделюванням психологічного портрета, наприклад: *В землю полускану втопився кожен* [5, с. 36].

Концепт *земля* має асоціацію у поета із живою людиною. Ці зізнання метафорично зображено у контексті типу: *З нею я ділити завжди буду Радощі, турботи і жалі, Бо у мене стукотить у грудях Грудочка любимой землі* [5, с. 52].

Відтак концепт *земля* вживається на позначення Батьківщини, України, території (окупованої, вільної), святої землі. Вербалізується за допомогою прикметників, іменників, дієслів. Завдяки сполученню лейтмотиву з присвійними займенниками моя, наша, своя, а також епітетами досягнуто інтимізуючої стилістичної функції, позитивних і негативних конотативних відтінків.

Як етнокультурний знак для українців: *життя* – це існування всього живого, також період і спосіб існування кого-небудь; вік; народ пов'язує життя з вічною течією, хоч розуміє, що для окремої особи воно миттєвість, тому закликає його цінувати, застерігає від легковажного до нього ставлення, спонукає проникнути в його філософію; народна філософія життя зводиться до того, що прожив краще не той, хто довше жив, а той, хто жив якісно відпущений Божим замислом час [1, с. 221].

Серед складових концептосфери поезій Василя Симоненка лейтмотив *життя* є загальнонаціональним, він визначається цілим комплексом змісту та внутрішньої організації. Це концептуальне поняття полісемічне. Його вжито з такими значеннями:

– творчі можливості людини: *Можна жити, а можна існувати* [5, с. 13]; *«Мріяти й шукати, доки жити, Шкварити байдужість на вогні!* [5, с. 12];

– людські безмежні прагнення, творчі можливості: *А живуть століття після смерті Ті, що роблять те, чого не можна* [5, с. 13];

– творче палахкотіння, жага винаходити, відкривати, створювати: *І жити спішити треба, Кохати спішити треба – Гляди ж не прости* [5, с. 14];

– життя задля нового покоління: *Живу не лише за себе, Я мушу жити за них* [5, с. 15];

– вічність: *Що живеш і житимеш повік* [5, с. 29];

– любов: *Жити і любити поміж людьми* [5, с. 33];

– життя заради життя: *Смертні вам продовжили життя* [5, с. 35]; *Розкажи – і життя дарую, І до матері відпушу* [5, с. 41];

– залишити слід в історії: *Живе лиш той, хто не живе для себе, хто для других виборує життя* [5, с. 43].

Висновки. Концепти можна типологізувати за рядом класифікаційних параметрів: походженням, основними характеристиками ментального простору, компонентним складом, за об'єктом/суб'єктом відображення, за онтологічним виявом тощо. Адже вони, як складні ментально-психічні явища, виражають суть предметів та явищ за допомогою слова або самі виступають інструментом пізнання, виконуючи гносеологічну функцію. *Концептосфера* охоплює сукупність концептів національної мови, комплекс тематично близьких понять, слів, образів, символів або концептуальну базу відповідного дискурсу, мови, також може стосуватися окремого концепту в його взаємозв'язках і взаємозалежностях.

Література:

1. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури: словник-довідник / В.В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.

2. Івашенко В.Л. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології): [монографія] / В.Л. Івашенко. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2006. – 328 с.
3. Лихачев Д.С. Логический анализ языка. Культурные концепты / Д.С. Лихачев. – М.: ИНИОН, 1991. – 450 с.
4. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка / Д.С. Лихачев // Русская словесность. Антология. – М.: Academia, 1997. – С. 280–287.
5. Симоненко В. Лебеді материнства: Поезія, проза. – Дніпропетровськ: Промінь, 1989. – 224 с.

Масловская Т. А. Концептосфера идиостиля Василя Симоненко

Аннотация. Стаття посвящена описанию концептосферы в языковом творчестве известного украинского поэта Василя Симоненко. Благодаря концептам (этим языковым моделям) достигается эмоциональность, колорит, эмоционально-императивное повествование. Концепты в стихотворениях поэта выполняют выразительную, текстотворческую, образную функции. Играют ключевую роль в формировании лексико-семантического и языкового уровня поэтических текстов.

Ключевые слова: концептосфера, концепт, идиостиль, дискурс, культура, этнокультура.

Maslovska T. Conceptual sphere of Vasyl Symonenko's style

Summary. The article has been devoted to description of conceptual sphere in poetic discourse of well-known Ukrainian poet Vasyl Symonenko. Due to concepts of these linguistic models emotionality, brightness and emotionally-imperative colouring of story is reached. Concepts in poems of poet fulfil dominant, expressive, text forming and vivid functions. They play a key role in forming of lexical semantic and language levels of poetic texts.

Key words: conceptual sphere, concept, discourse, culture, ethnic culture.